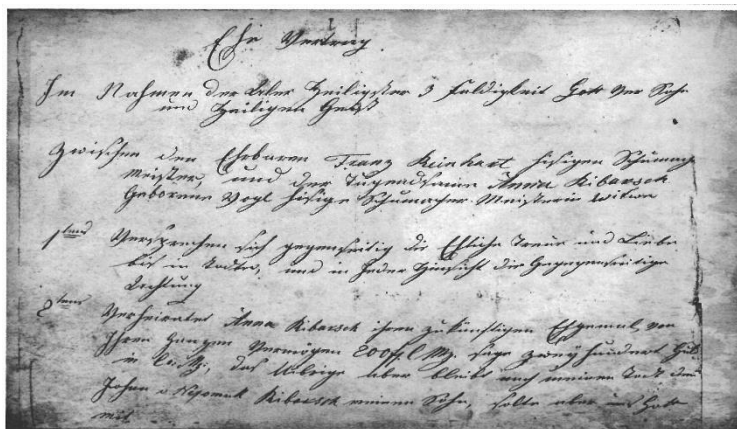

A MODERN MAGYAR HÁZASSÁGI VAGYONJOG KIALAKULÁSA ÉS RENDSZERE A NÉMET JOGFEJLŐDÉS TÜKRÉBEN

**Tézisek
az MTA doktora cím
elnyerésére benyújtott pályázathoz**

Herger Csabáné

Pécs 2020

TARTALOM

I. A kitűzött kutatási feladat	1
II. Az elvégzett vizsgálatok és az alkalmazott módszerek.....	2
III. Főbb új tudományos eredmények.....	4
1. Házassági vagyoni jogi rendszerek a német jogkörben	4
2. A magyar házassági vagyoni jog intézményeinek történeti fejlődése	6
3. A BGB és a PTK házassági vagyoni joga	11
IV. A tézisekhez felhasznált irodalom	15
V. A témakörből készült saját publikációk jegyzéke	17

I. A kitűzött kutatási feladat

A modern magyar házassági vagyoni jog kialakulásának és rendszerének a német jogfejlődés eredményeivel történő összehasonlítására az a felismerés indított, hogy a magyar modernizáció korának házassági vagyoni jogi intézményei a korabeli jogtudomány álláspontja szerint túlnyomó részben német eredetűek voltak. Ezek fejlődése az évszázadok során egy olyan államban ment végbe, melynek nemessége, polgársága és a török kiűzése utáni korszakban betelepített földművelő népesség jelentős része német származású volt, a neoabszolutizmus korában az erőszakos jogexport következtében jelentős osztrák hatás érte a magyar jogtudományt és végül a magyar magánjogi kodifikáció a 19. század utolsó két évtizedében a birodalmi magánjogi kódex tervezeteire tekintettel valósult meg. Miután Magyarország az Európai Unió tagállama, joggal tehető fel a kérdés, hogy a német-magyar jogtörténeti előzmények hasznosulhattak-e, amikor a pártállami korszak családjogi törvénykönyvének monolit házassági vagyoni jogát a kódex két novellája és a bírói joggyakorlat továbbfejlesztette, majd új polgári törvénykönyvünk házassági vagyoni jogának kodifikátorai (ha az elnevezések némileg különböznek is) ugyanazt a három rendszert nevesítették, mint ami a hatályos német jogban is megtalálható.

Bár munkám során a német és a magyar jogfejlődésben is a modernizáció korától napjainkig terjedő időszakra koncentráltam, elengedhetetlen volt, hogy az összehasonlító jogtörténeti kutatások határaitól szóló fejezet és a német-magyar összehasonlítás létjogosultságáról szóló fejezet után a német jogkör házassági vagyoni jogi rendszereit bemutassam. Arra voltam kíváncsi, mi volt az a „nép tudatába beépült” szokás és örökölt hagyomány, amit a jogalkotó a birodalmi BGB előkészítésekor nem törhetett át annak ellenére sem, hogy esetleg „céltalan volta ismertté” vált, mi volt az, amihez a jogalkotó ragaszkodott a nemzeti gyökerekre hivatkozva, bár a korszellem mást diktált volna, és melyek voltak azok az új elemek, melyek – hogy a nemzeti gyökerek is megmaradjanak és némiképp a német nők vagyoni jogi állásán is javítsanak – beépültek a magyar magánjog fejlődése szempontjából kiemelkedő német kódexbe.

Munkám novuma a regionális jogösszehasonlítás területi és időbeli elemében ragadható meg. A hazai jogfejlődés tekintetében a jogforrások, a kodifikációs eredmények, a felsőbbbírósági gyakorlat és a jogirodalom bemutatásán túl a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltárában őrzött, 1848 és 1918 között keletkezett házassági vagyoni jogi tartalmú iratok (hagyatéki ügyek, hagyatéki és házassági vagyoni jogi jogviták) vizsgálatával a mindennapi jogélet szemléltetésére is törekedtem. Mivel a házassági vagyoni jog 1900 előtt a német térségben a legszéttagoltabb jogterületek közé tartozott, a partikuláris jogok szükséges mértékű bemutatásához nem saját levéltári forrásfeltárást, hanem azok szakirodalmi feldolgozását használtam fel. Ezért a német jogfejlődés eredményei értelmezési keretet képeznek művemben, ahogy azt a címadás is kifejezi.

II. Az elvégzett vizsgálatok és az alkalmazott módszerek

A történeti kutatás a 18-19. század fordulója óta elfogadott, sőt szükségesnek tekintett feltétele volt a jogtudomány filozófiai megalapozásának és a szerves jogfejlesztésnek, de a jogösszehasonlítás is a romantika korának szülötte. Ugyanekkor a két módszer, a történeti és összehasonlító jogi vizsgálat együttes használatára is volt már útmutató példa: a göttingeni filológus és jogtudós, *Johann Friedrich Reitemeier* 1785-ben publikált enciklopédiájában a szinkronisztikus módszert nem csak a külső, hanem a belső jogtörténetre is alkalmazta. A természetjog és az ún. általános pozitív jog (*allgemeines positives Recht*) alapelveit elemezte, majd a német jogtörténetet a germán-frank kortól saját koráig áttekintve a római, a német és a kánoni jog párhuzamos bemutatását végezte el. Módszertani szempontból alapvető *Friedrich Carl von Savigny* megállapítása: a romanista mester felhívta a figyelmet arra, hogy „némi igazság van” ugyan az általános jogtörténet (*Universalrechtsgeschichte*) iránti követelésben, de a jogösszehasonlítás „súlyos tévedésekre” is okot adhat, mert a nem kellő alaposággal végzett kutatás „nagy és erőteljes nézetek neve alatt” „felszínes fél igazságokhoz” vezet. (Savigny 1840, 165.) Ezért a különböző jogi kultúrák azonos mértékű kutatásának és bemutatásának szükségességét – az eltérő fejlettségi fokok miatt – tagadta.

Savigny az eredeti nemzeti jogot és az átvett, de nemzetivé lett jogot egyaránt saját jognak tekintette, ahogy a magyar szerző, *Almási Antal* is, amikor a nemzetivé vált, de germán eredetű házassági vagyoni jogi intézmények organikus továbbélése, törvénykönyvbe emelése mellett érvelt. (Almási 1924, V.) Ebből következően *Savigny* a germán jog, a római jog és a kánonjog összehasonlítását látta szükségesnek, méghozzá ebben a sorrendben. A neves romanista úgy vélte, hogy „az idegen nemzetek joga igen eltérő jelentőséggel bír csak számunkra, mindig aszerint, hogy az adott nép nagyobb vagy kisebb rokonsági fokban van velünk, mégis úgy, hogy a nem germán származású európai nemzetek joga – idegen származásukat figyelmen kívül hagyva – sokkal inkább érint minket, mint a keleti népek joga.” (Savigny 1840, 166.) *Savigny* tehát a nem egyetemes igényű, korlátozott kiterjedésű, de precíz összehasonlítást elfogadhatónak, a rokon népek jogának vizsgálatát pedig természetesnek tartotta. A családjogtörténet német művelőinek írásaira a 19. században ez a korlátozott kiterjedésű, történeti és összehasonlító munkamódszer különösen jellemző volt, bár a történeti jogi iskolán belül volt példa arra is, hogy ennél jóval tágabb, akár egyetemes kiterjedésű összehasonlításra vállalkozzon egy-egy szerző.

Miután az összehasonlító jogtörténeti kutatások határainak tudományos felállítása a 20. század derekára a német jogtudományban megtörtént, és ezt az összehasonlító jogtörténet-tudomány képviselői azóta sem vonták kétségbe (Kulcsár 1962, 314-355., Horváth 1979, 48-72.), a kérdés az, hogy ezek fényében értekezésem vizsgálati tárgyának kiterjedtsége és a vizsgálat időintervalluma mekkora lehet. A kutatás tárgya egy részterület, a házassági jog vagyoni jogi része, tehát csupán ún. ágazati jogösszehasonlításra teszek kísérletet. Az összehasonlítás kiterjedését tekintve ugyancsak tetemes szűkítést, ún. regionális összehasonlítást alkalmazok: a magyar házassági vagyoni jogot a német jogfejlődés tükrében mutatom be. A német jogfejlődés tekintetében a kodifikáció kora előtti vagyoni jogi rendszereket, majd a német magánjogi kodifikáció-történet természetjogi törvénykönyveinek, a Bajor Királyság törvénykönyvének (*Codex Maximilianeus Bavaricus Civilis* 1756, a továbbiakban: CMBC) a Porosz Királyságba integrált területek általános törvénykönyvének (*Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten* 1794, a továbbiakban: ALR) illetve a *Habsburg* örökös

tartományok számára készített polgári törvénykönyvnek (*Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch für die gesamten deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie* 1811, a továbbiakban: OPTK), továbbá a pandektista alapokon álló szász kódexnek (*Bürgerliches Gesetzbuch für das Königreich Sachsen* 1863, a továbbiakban: szász BGB) és a német birodalmi törvénykönyvnek (*Bürgerliches Gesetzbuch für das Deutsche Reich* 1900, a továbbiakban: birodalmi BGB) illetve a hatályos BGB-nek a házassági vagyoni jogát vizsgálom.

A vizsgálat kiterjedését tekintve regionális összehasonlításnak időbeli tényezője is van. Ez munkámban abban jelenik meg, hogy – bár mind a magyar, mind a német jogfejlődés tekintetében elkerülhetetlen a tradicionális házassági vagyoni jog felvázolása is – a polgári modernizáció korszakára koncentrálok. A polgári modernizáció korszakán hazánkban az 1848 utáni jogfejlődést, azaz a továbbélő tradicionális jogot, az oktrojált osztrák jog magyarországi érvényesülésének idejét, 1861 után a tradicionális szokásjogon alapuló bírói gyakorlatot és a német kodifikációs eredményekre figyelemmel lévő magyar kodifikációs folyamatot értem, míg a német jog tekintetében a felsorolt kódexek megalkotásának korát. Másrészt a polgári modernizációhoz sorolom azt az időszakot is, amikor a magyar házassági vagyoni jog a pártállami rendszer családjogi kódexének (1952. évi IV. tv. a házasságról, a családról és a gyámságról, a továbbiakban: CSJT) két novellájával (1974, 1986) elindult, majd az új magyar Polgári Törvénykönyvvel (2013. évi V. tv., a továbbiakban: új PTK) visszatalált a polgári korszak jogi hagyatékához és egyben a nyugati jogi kultúrához, ezáltal az európai jogharmonizáció kihívásához igazodva. Ez a „hazatalálás” indokolja, hogy a jogösszehasonlítás a hatályos német jog tükrében is megtörténjen.

Figyelemre méltó, hogy Savigny egy adott nép jogfejlődése esetében a kronologikus és a szinkronisztikus leírást is megfelelőnek, bár ez utóbbit célszerűbbnek tartotta. Hugo római jogtörténeti tankönyve recenziásként azonban arra is felhívta a figyelmet, hogy a két módszer váltakozó alkalmazása zavaró. (Savigny 1850, 5.) Írásom a német és a magyar jogfejlődés tekintetében is kronologikus rendet követ. A két vizsgálati tárgy közül a német fejlődés került első helyre. Egyrészt így jártak el a 19-20. századi összehasonlító jogtörténeti művek szerzői is, másrészt ez a keret teszi átláthatóvá a magyar jogfejlődést, amelyben nem vagyoni jogi rendszerekről, hanem intézmények (a közszerzemény, a törvényes és az írott hitbér, a hozomány és a házassági szerződések, valamint az előzőekkel való kapcsolatára tekintettel a nőtartás) tradicionális és modernizált változatáról volt szó. Az osztrák magánjogi törvénykönyv vagyoni jogát elsősorban a természetjogi kódexek között mutatom be, de magyarországi hatályba léptetésére tekintettel a magyar intézmények fejlődéstörténetén belül is szükséges volt vizsgálni hatását a hétköznapi jogéletben, a bírói gyakorlatban és a jogtudományra tekintettel is. A pártállami korszak családjogi törvénykönyvének házassági vagyoni jogát a polgári modernizáció korára történő válaszként, azzal szembe állítva, továbbá későbbi fejlődésére tekintettel elemzem. A kronológia utolsó szerkezeti eleme az európai jogharmonizáció medréhez igazodó hatályos német és magyar vagyoni jogi normák összehasonlítása, ami azonban kivételesen a szinkronisztikus módszer alkalmazását kívánta meg.

A hazai jogirodalomban nem általános, hogy egy jogtörténeti mű a hatályos normák történelmi szempontú értékelésével fejeződjön be. Az általános jogtörténeti irányzat egyik ismérve azonban az volt, hogy a jogösszehasonlítás a történeti jogra és az élő jogra egyaránt kiterjedt.

Heinrich Mitteis 1947-ben feltette a kérdést: „Miért létezik egyáltalán jogtörténet? Mit tud a jogtörténet a történeti tudományok egészének és a jogtudománynak nyújtani, miben rejlik értelme és értéke a jelenkori világ számára, hogyan térül meg a ráfordított fáradozás és munka? Van egyáltalán élő értéke vagy csupán holt anyag a specialisták kezében, a semmittudás értékének a tudománya, amire *Nietzsche* átka a történelemhez képest kétszeres hevesességgel sújt?” (Mitteis 1947, 8.) Meggyőződésem, hogy *Mitteis* kérdését másként érdemes feltenni. Létezhet-e jogtudomány jogtörténet nélkül? Ahogy *Savigny* 1809-ben megállapította, jogtudomány a vizsgált intézmény történeti fejlődésének ismerete nélkül nem is létezik, és a történeti fejlődés leválasztása az élő jogintézményről – a jog megismerése szempontjából – céltalan. (Savigny 1802-1842, 228-229.)

III. Főbb új tudományos eredmények

1. Házassági vagyoni jogi rendszerek a német jogkörben

A tradicionális német partikuláris házassági vagyoni jogi intézmények feldolgozását a történeti jogi iskola képviselőinek utólagos rendszerező tevékenysége tette lehetővé a törvényes és a szerződéses házassági vagyoni jog szembeállításával, az egyes vagyoni jogi rendszerek megnevezésével valamint azzal a hangyaszorgalmú gyűjtőmunkával, melyet a jogforrások terén elvégeztek. A partikuláris jogok házassági vagyoni jogi intézményei számos változtatban előfordultak és egymással keveredtek. Gyakran előfordult az is, hogy ami az egyik térségben törvényes formában volt ismert, azt máshol szerződéses intézményként alkalmazták. Közös jellemző volt azonban, hogy a házassági vagyoni jog és a házastársi öröklési jog egymástól nem vált el és a vagyoni jogi intézmények jelentős része az özvegy nő ellátását szolgálta. Másra nem is lehetett szükség akkor, amikor a férj *Munt* – a jogosultságokon kívül – azt is tartalmazta, hogy a férj a feleségének a házasság fennállása idején köteles tartást biztosítani.

A házassági vagyoni jog egyes intézményei – az adott helyen és időben érvényesülő vagyoni jogi rendszertől függetlenül – mindig is kettős célt szolgáltak: egyrészt a túlélő házastárs (szabály szerint az özvegy nő) ellátását biztosították, másrészt lehetővé tették azt, hogy a feleség vagy helyette más a házassági terhek viseléséhez hozzájáruljon. E közös célok pedig a különbségek ellenére is összekapcsolják a dotális rendszert, a vagyoni különítési illetve vagyoni igazgatási rendszert, valamint a vagyoni közösségi rendszer három altípusát, azaz az általános vagyoni közösséget, a szerzeményi vagyoni közösséget és az ingó vagyoni közösséget.

Amikor a német természetjogi kódexeket (CMBC, ALR, OPTK) megalkották, ezeket a tradicionális jogi előzményeket (a germán népjogok és a *ius romano-germanicum* dotális rendszerét, a vagyoni különítési és a vagyoni igazgatási rendszert valamint a vagyoni közösségi rendszer számos változatát) figyelembe vették. A természetjogász kodifikátorok célja nem az volt, hogy újat teremtsenek, hanem hogy a bajor és a porosz királyságban illetve az osztrák örökös tartományokban jogegységet hozzanak létre. Más kérdés, hogy ebben mennyire bizonyultak sikeresnek. *Kreittmayr* bajor kódexe nem vagyoni jogi rendszerekről, hanem intézményekről szólt. Csak a későbbi tudományos értelmezés jutott arra a következtetésre, hogy a törvénykönyv atyja lényegét tekintve egy vagyoni különítéson alapuló dotális rendszert alkotott meg: a házassági egyezségek különböző típusait szabályozta, de a törvényi

szabályoktól a felek eltérhettek. A szerződési szabadság teljes körű biztosítása mellett tehát a jogalkotó némi segítséget, törvényi mintát adott az alattvalóknak egyezségeikhez. A partikuláris jogi tradíció és a jogegységesítési szándék közötti ellentétet azzal oldották fel, hogy a vagyonközösség általános vagy korlátozott változata törvényes jogként érvényesült, ha a „helyi szokás” ezt diktálta (ún. regionális rendszer). Ezzel szemben az osztrák kódexben nem regionális törvényi jogról volt szó. Elsősorban a házassági egyezségek típusait szabályozták. Szintén vagyonelkülönítésen alapuló dotális rendszer érvényesült, de az adott esetben a helyi tradíciónak inkább megfelelő halál esetére szóló vagyonközösséget vagy a Galiciára jellemző kölcsönös özvegyi haszonélvezetet (*Advitalitätsrecht*) is ki lehetett kötni a házastársak egyezségében. Az osztrák kódex kötelmi jogába ágyazott házassági vagyonjogi szabályaiban tehát a szerződéses karakter dominált. Pár évvel az OPTK előtt a porosz jogalkotó a törvényes vagyonjogot (a férji vagyonigazgatási rendszert) helyezte előtérbe úgy, hogy a szerződéses jogtól sem zárkózott el. A házastársak a fenntartott vagyonról szerződésükben megegyezhettek, a törvényes rendszert szerződéssel alakíthatták és egymásnak ajándékot adhattak, a szerződéses jog jelentősége mégis jóval kisebb volt, mint az előbbi két törvénykönyv esetében. A nagy kiterjedésű porosz királyság a korábbi partikuláris jogokat a bajor kódexhez hasonló módon vette figyelembe: ahol a tartományi vagy a városi jog a vagyonközösségi rendszert írta elő, ott ezt továbbra is megtarthatták az alattvalók. A bajor és a porosz jogalkotó tehát a jogegységet a regionális rendszer érvényesülése következtében feláldozta a tradíciókhoz való ragaszkodás oltárán, míg az ezeknél némileg ifjabb OPTK kodifikátorai sokkal észszerűbben jártak el a házassági vagyonjog szerződéses természetének hangsúlyozásával. A női jogegyenlőség kérdésének a modernizáció természetjogi szakaszában nem volt nagy jelentősége. A patriarchális családmóddal megkérdőjelezhetetlenül élt tovább Bajorországban és Poroszországban, míg az osztrák örökös tartományokban a nő személyi jogállásának tradicionális elemeit bizonyos mértékben ellensúlyozta, hogy a (rendi állástól független) vagyonelkülönítési elv és a szerződési szabadság érvényesülése miatt a nő vagyona szabadvagyon volt, mely felett a vagyonkezelési jogot ugyan átengedhette férjének, de azt bármikor vissza is vonhatta.

A 18- 19. század fordulója után kibontakozó történeti jogi iskola pandektista jogtudósai sem képviseltek haladóbb álláspontot a feleség jogállása tekintetében, mint a három természetjogi kódex. Az ok kézenfekvő: munkásságukban a történetileg kifejlődött *gemeines Recht* rendszerbe foglalt leírásáról, nem pedig reformkövetelésekről volt szó. Példának okáért Puchta a házasságot olyan jogviszonyként definiálta, melyben „mindkét házastársnak joga van a másik személyére”. Ennek a jognak a tartalmát szerinte „a házassági közösség képezi, amennyiben a felek kötelezettségei jogi értelemben megragadhatók. Mindazáltal a férj házassági joga túlsúlyban van; a nő neki tiszteletadással tartozik, és vele függőségi viszonyban áll. (Puchta 1838, 446.) Figyelemre méltó, hogy a romanista jogtudós definíciója protestáns területen született meg, de ehhez teljes mértékben hasonló értelmezés élt a dél-német katolikus térségben is. A „mindenkorra” (*auf Ewig*) kötött kapcsolatként definiált házasságot „egyenjogú és tökéletes életközösségként” írták le, melyben „ami az egyiké, az a másiké”, azonban mégis úgy, hogy az egyenjogúság nem zárta ki a férji családfői pozíciót, amely a dotális rendszerű bajor házassági vagyonjogot is alapjaiban meghatározta. (Pagenstecher 1860, 596.)

A német házassági vagyonjog modernizálásának pandektista szakaszában, a szász, majd a birodalmi BGB megalkotásakor a történeti jogi iskola tudományos eredményei már

következésként érvényesültek. Tetten érhető ez a házassági vagyoni jog kódexbeli elhelyezésében valamint a törvényes és a szerződéses vagyoni jog következtetés kettősségében is, de még inkább abban, hogy dogmatikai igényességgel szabályozott vagyoni jogi rendszerek jelentek meg az addigi intézmények helyett. Ezeknél a kódexeknél a kérdés sokkal inkább az volt, hogy a házassági személyi és vagyoni jogállása tekintetében a *manus* nélküli házasságban élő, római emancipált nőideált vagy inkább a germán tradíciót kövesse-e a jogalkotó. Mivel *Eike von Repgow* késői utódai Szászországban csak kivételesen találkozhattak a vagyoni elkülönítésen alapuló dotális rendszerrel vagy a tiszta vagyoni elkülönítéssel, törvényes jogként könnyebben döntöttek a férj vagyoni igazgatási rendszer mellett, mint a birodalmi BGB házassági jogának megalkotója. A szász BGB annak ellenére sem vizsgázott jól a szász nőmozgalom képviselői előtt, hogy a házassági szerződések lehetősége a házastársak egyéni elképzeléseinek megvalósítására vagy a helyi tradíció követésére továbbra is biztosított volt. Még nehezebb feladattal szembesült azonban *Gottlieb Planck*, amikor az újonnan egyesült birodalom házassági vagyoni jogi rendszereinek teljeskörű összeírását és összehasonlítását követően meg kellett határoznia a birodalmi BGB törvényes rendszerét. Abban, hogy a vak göttingeni jogtudós 1888-ban a férj vagyoni igazgatási rendszer mellett döntött és ezen a kodifikáció későbbi stádiumaiban sem változtattak, annak volt elsődleges szerepe, hogy a történeti jogi iskola germanista irányzatának képviselői közé tartozott, ahogy ez az irányzat a korszakban egyébként is rányomta bélyegét a német magánjogtudományra. A házassági személyi és vagyoni jogállásán *Planck* annyiban javított, amennyiben ez a férj vagyoni igazgatási rendszerrel közös nevezőre hozható volt.

2. A magyar házassági vagyoni jog intézményeinek történeti fejlődése

Bár a német-magyar jogösszehasonlításból fakadóan észszerű lett volna a korszakhatárok azonos módon történő meghatározása (tehát a tradicionális jog, a természetjogi kodifikációk kora és a pandektista kódexek szerinti hármas tagolás), a német fejlődéstörténetet bemutató rész belső szerkezetétől a magyar házassági vagyoni jog ismertetésekor el kellett térni, mivel a magyar jog több szempontból is sajátosan fejlődött. Egyrészt a magánjogi kodifikáció a 19. század nyolcvanas éveiiig váratott magára és hazai természetjogi kódex híján a tradicionális jogforrások 1848 után is továbbéltek. Másrészt a neoabszolútizmus éveinek osztrák jogexportja, illetve a magyar jog részleges helyreállítása után a tradicionális házassági vagyoni jogi intézmények a bírói joggyakorlatban formálódtak mindaddig, míg az 1880-as évektől 1928-ig húzódó kodifikációs hullámban erre a tradicionális, de folyamatosan alakuló jogra hivatkozva meg nem született a polgári korszak sajátosságaihoz igazodó modern házassági vagyoni jogi koncepció. Ez a kontinuitás magyarázza azt, hogy a magyar jog fejlődését bemutató részben a tagolás az egyes vagyoni jogi intézmények, nem pedig korszakok szerint történt.

Házassági vagyoni jogunk modernizálására, a magyar magánjogi törvénykönyv országgyűlés elé terjesztett törvényjavaslatának (MTJ 1928) normatartalmára jelentős befolyást gyakorolt az a tény, hogy az 1891. évi résztervezet kidolgozó *Grosschmid Béni* a házassági vagyoni jog (illetve a birtok- és az öröklési jog) tekintetében a német történeti jogi iskola szemléletmódját vallotta, természetesen magyar módra. Különösen annak fényében érdekes ez, hogy a szász nemzet Magyarországra szakadt fia ugyanakkor a *jheringi* érdekelmélet (*Interessentheorie*) jogfilozófiai felfogását követte kötelmi jog munkásságában és – tudatosan vagy tudatlanul – a német jogtudományban kidolgozott jogi megoldásokat is alkalmazott. (Asztalos 1970, 36.) A

történeti jogi iskola hazánkban a 19. század első felében és derekán a tradicionális joghoz való ragaszkodásban (a nemzeti „feudális maradványok magánjogi konzerválásában”, Peschka 1970, 6.), a század utolsó évtizedeinek kodifikációs hullámakor azonban az önálló és nemzeti tartalmú kódex iránti igényben jelent meg. *Grosschmid* felfogása nem sokban tért el attól, amit a német történeti jogi iskola képviselői, illetve a magyar történeti jogi iskolának a század második felében tevékenykedő vezető alakja, *Wenzel Gusztáv* vallott. A jogot ő is a jogeszménnyel magyarázta. Míg *Wenzel* a jogeszményt az emberi természetből vezette le, *Grosschmid*nál a jog forrása – kétséget kizáróan *Savigny* nyomán – az isteni inspiráció volt. Ez a skolasztikus természetjogi jogeszmény a nép jogi meggyőződésében ölt testet, azaz a nép idealizált és irracionális érzetében, amely a szokásjogban és a törvényekben újra és újra megjelenik – állította *Grosschmid*. A nép jogi meggyőződésének közvetlen kifejeződéseként értelmezte a szokásjogot, míg a törvénynél ez közvetett módon, a nép által törvényhozó hatalommal felruházott szerven keresztül érvényesült. (*Grosschmid* 1897, 26-27.) A jog létrejöttét és fejlődését úgy magyarázta, ahogy azt a német történeti jogi iskola képviselői is tették: lassú, szerves, felismerhetetlen folyamatként, a nép jogérzetének csendes, természetes fejlődéseként írta le, amely a mechanikus külső beavatkozást kizárja. (*Grosschmid* 1905, 11.) Hangsúlyozta, hogy csak egy észrevehetetlen történelmi folyamat tud olyan jogintézményt létrehozni, amely a nemzet sajátosságait mélyen magába szívja (*Grosschmid* 1905, 1.), és ez a történelmi folyamat a legzavartalanabb és legközvetlenebb módon a szokásjogban megy végbe. Ezért vélte azt, hogy a szokásjognak elsőbbsége van a törvényekkel szemben (*Grosschmid* 1905, 83.), és tulajdonított nagyobb valószínűséget annak, hogy a szokásjog a jogélet elvárásainak megfelel. (*Grosschmid* 1905, 426.) Ha pedig mégis törvényi jogra van szükség, a legjobb és legerősebb törvények azok, melyek már írásba foglalásuk előtt a szokásokban gyökeret eresztettek, azaz az élő jogszokás az, ami a jogi norma által gyakorolt kényszernek az elhagyhatatlan alapja. (*Grosschmid* 1905, 83.)

Grosschmid történeti szemléletének különösen az ad jelentőséget, hogy a kodifikációt megelőző tudományos viták időszakában a magyar magánjogtudomány nem egy képviselője kifejezetten a történeti jogi iskola módszereinek alkalmazásával szemben foglalt állást. Az észjogi érvelés és a pozitivisták jogelmélet legerőteljesebben *Dell'Adami Rezső* műveiben jelent meg, aki a történeti szellem negatív hatását látta abban, hogy a neoabszolutista jogexport lezárásaként 1861-ben a korszerűtlen tradicionális magánjogot állították helyre. (*Dell'Adami* 1877, 31.) Azt, amit mások nemzetinek véltek, ő végső soron a római jog, a feudális német jog és a kánonjog keverékének tartott: a tradicionális jog messze nem a magyar nép jogtudatából és életéből fakadt, hanem olyan külföldi jogintézmények hazai bevezetéséből, melyek a hétköznapi igényeknek megfeleltek. Azt pedig egyenesen paródiának minősítette, hogy „a magyar faj szellemére” hivatkozva egy idegen jognak, a régi német jognak a visszaállítását követelik. Azokat, akik hamis magyarkodásukkal és nemzeti gőgjükkel a tudományosságról lemondanak és a polgári fejlődés útjában álló középkori jogintézményeket védelmeznek, *Dell'Adami* mélyen elítélte (*Dell'Adami* 1877, 69, 225, 165.) és a kodifikációt a történeti szemlélettel szemben észjogi, illetve pozitivisták érveléssel sürgette. (*Grosschmid* 1897, Függelék 1.)

Kétségtelen, hogy volt igazság *Dell'Adami* szavaiban. Ezt tükrözik a magyar történeti jogi szemléletmód egyik korai és vezető alakjának, *Frank Ignác*nak a mondatai is az Ázsiából Európába szakadt magyarságról, melynek joga az új hazában „fejlődött és csinosodott”. Ebben a nemzeti jogban – folytatta *Frank* – „a Római és Egyházi törvényekkel, nem különben a régi

Német és Frank szokásokkal rokonságot találunk”. (Frank 1845, 80.) Erre a jelenségre utalt *Illés József* is mintegy 90 évvel *Frank* után, amikor megállapította, hogy „az európai jogfejlődés vizsgálata (...) a magyar jogfejlődés kutatásánál egyenesen nélkülözhetetlen, (mivel) hazánk a nyugat-európai művelődésnek legkeletibb képviselője és befogadója”. (Illés 1930, 17.) *Grosschmid* azonban nem is arról beszélt, hogy a nemzet minden tagja azonos származású és nyelvű valamint azonos jogtudat hordozója lenne (ún. kulturális nemzetfogalom). A nyilvánosság előtt gyakorta magyar viseletben megjelenő *Zsögöd Benő* – a zsidó, a német, a szláv és a többi kisebbséget is asszimilációra ösztönző miliőben – maga is úgy azonosult a nemzettel, nem pedig származását tekintve volt tagja annak (ún. politikai nemzetfogalom). Nincs tudomásom arról, hogy *Grosschmid* magánjogi írásaiban bármikor is a kulturális vagy a politikai nemzetfogalmat kifejezetten használta volna, de íásaiból világos, hogy az utóbbit alkalmazta maga is, ahogy az 1890-es évek, a második magyar szabadelvű reformhullám politikai felfogása is ezen alapult. Az azonban, hogy bárki is a „magyar faj szellemére” hivatkozzon, ahogy az különösen a férji *Munt* hiányára illetve a házassági szerződéstől való „idegenkedésre” utalva a korszak némely szakirója tette, erős túlzás.

Nemesi magánjogunknak valóban alapelve volt a házasság nő személyi és vagyoni jogi önállósága, amely értelemszerűen a házassági vagyoni jogban is kifejezésre jutott: a nemes nő *ipso iure* nem volt férjével közszerző, hanem a házastársak között a vagyonekülönítés elve érvényesült. Ez azonban egyedi magyar „faji” vonásnak semmiképp sem tekinthető. Mivel *Árpád*-házi királyainknak a nőrablást tilalmazniuk kellett, teljesen biztosra vehető, hogy a korai magyar királyságban ez a házasságkötési forma még előfordult. Ehhez hasonlóan a nővétel intézménye is azt igazolja, hogy az ősi jogban a nőt vagyontárgynak tekintették és jogképessége nem volt, mielőtt a magyarság a nyugati (germán) keresztény kultúrával találkozott volna. Amikor a királyi rendelkezéseket összegyűjtő *Alberik* szerzetes *Kálmán* II. dekrétumának 15. fejezetébe beillesztette a Szabolcs vármegyei Vecsellőn megtartott, *Seraphin* esztergomi érsek által összehívott zsinat határozatát az egyház színe előtt (*in facie ecclesiae*) történő házasságkötésről, ez a határozat még hosszú ideig nem bizonyult többnek, mint egy vallásérkölsői szabvány, és az egyház közreműködése nélkül kötött házasságok továbbra is gyakoriak voltak. (Herger 2006b, 75-76.) Magyarország lakóinak teljességére vonatkozóan természetesen semmiféle női személyi vagy vagyoni önállóságról sem lehetett szó. Az, hogy a lekötelezési alapon szerveződő királyság létrejött, illetve megerősödése óta a nő *de iure* a férjjel egyenlő szerző fél, ezzel együtt vagyonszerzési képességgel rendelkező jogalany lett (Béli 2016a, 60.), a leány és a feleség az atya és a férj rendelkezése szerint tulajdont szerezhetett, saját tulajdonú javai és a királyi adományból származó javai jogvédelmet élveztek, a férj halála miatt annak családját elhagyó és újráházasodó nő illő ruhákat követelhetett és az özvegyiségben maradt asszony holtáig haszonélvezője volt férje vagyonának, csakis a szabadok joga volt, melyből a későbbi évszázadokban az előkelő, majd a nemes nőkre vonatkozó (házassági vagyoni jogi, illetve öröklési jogi természetű) intézmények kifejlődtek. Az egyházi házasság előtérbe kerülése a római jogból átvett kánoni elvre vezethető vissza, mely szerint a házasságot a férfi és a nő házasságkötési szándéka hozza létre (*consensus facit nuptias*), a házasság nő jogképességének lépésről lépésre történő kibontakozása pedig ugyancsak a római jogból ismert, férji *manus* nélküli házasságban élő feleség jogállásához közeledett. Nemzeti karakterű legfeljebb a fejlődés útja lehetett.

Hogy ez az ősi magyar házassági jogot elhagyó, keresztény erkölcsből és római jogi elemekből táplálkozó jogfejlődés mennyiben volt egyedi, szintén kérdéses. A római jogi recepció Európa

népei esetében eltérő mértékű volt, eltérő időben, illetve több esetben szakaszosan következett be, végezetül pedig gyakorta eltérő részterületekre vonatkozott, illetve ha a részterület azonos is volt, a nemzeti joggal való keveredés különböző konstrukciókat hozhatott létre. Ezért lehet a német romanisták tankönyveit olvasva gyorsan felfedezni, hogy nem teljesen ugyanazt jelentette a „római jog” (azaz a partikuláris jogban keveredő római és germán elemek összessége) Heidelbergben vagy Berlinben, ahogy igaz ez a német térségen kívüli területekre is. Bár *Werbőczy Tripartitumának* pozitív hatásaként gyakran utalnak arra, hogy a római jog recepciójának hazánkban a neves jogkönyv útját állta, a római jog hatása (a házassági köteléki jogban a kánonjog közvetítésével, a vagyonjogban pedig közvetlenül) *Werbőczy* korára a nyugati kereszténységhez, illetve a nyugati jogi kultúrához való csatlakozással párhuzamosan már rég megvalósult. A *Tripartitum* tehát csak a 16. század utáni recepció előtt képezhetett akadályt a házassági jog tekintetében. S hogy a nem nemesek között törvényes vagyoni jogi intézmény volt a közszerzemény, mindennek nem ellentmond, hanem inkább hazánkban is a római és a germán elemek keveredését igazolja az ősi magyar joggal szemben, melyben a házas nő jogképesség hiányában értelemszerűen közszerző sem lehetett. *Heymann* 1917-ben, a magyar magánjogi kodifikáció akkori állapotára tekintettel azt állította, hogy a magyar magánjog, ha a francia-római, az angloamerikai és a szláv joggal szemben vizsgáljuk, egyértelműen a germán jogcsoportba tartozik, és lényegét tekintve „némileg önálló úton fejlődött német partikuláris jog”, amely „a magyar nép karakteréből következő önálló életet élt”. (*Heymann* 1917, 92.) Bár *Heymann* általában a magánjogról beszélt, állítása figyelemre méltó a házassági vagyoni jog fejlődéstörténete tekintetében is.

Magánjogi törvénykönyvünk tervezeteiben a magyar házassági vagyonjogra pontosan igaz a „némileg önálló úton” járás, ahogy ezt a családjog (és ezen belül a házassági vagyoni jog) kódexbeli elhelyezése, a nő személyi és vagyoni jogi jogállása rendezésének mikéntje, a házassági vagyoni jog definíciója valamint a vagyoni jogi intézmények szabályozásához való ragaszkodás a „vagyoni jogi rendszerek” kifejezéstől való idegenkedés mellett, végezetül pedig a törvényes vagyoni jog intézményeinek a meghatározása is igazolja. *Grosschmid* (mintha csak a német nőmozgalom egyes képviselőinek *Planck* tervezetével szembeni ellenérveit hallanánk újra) a férfi vagyoni igazgatási rendszert a nő szempontjából rossz megoldásnak tartotta. Természetesen igaz, hogy valóban nemzeti jogfejlődésen alapuló koncepciót dolgozott ki, ez a koncepció azonban technikai megoldásait és intézményeit tekintve nem állt messze a német térség jogfejlődésének eredményeitől, ha magától a birodalmi BGB 1888. évi tervezetétől el is határolódott. *Grosschmid* házassági vagyoni jogi elképzelését elsősorban európainak (a nyugati jogi kultúrához tartozónak) és csak másodsorban egyedinek illetve nemzetinek látom.

A törvényes alapú vagyoni kötelmek körében a nőtartás a HT (1894. évi XXXI. tc.) szabályozásához képest némileg módosult magánjogi törvénykönyvünk első tervezetében (ÁPTK 1900). A jogalkotó szükségét érezte annak, hogy a férj nőtartási kötelezettségét és a nő szubszidiárius férjtartási kötelezettségét a házastársak személyes viszonya körében ne csak nevesítse, hanem némiképp modernizálja a századforduló társadalmi változásaira is tekintettel. Dogmatikai szempontból újdonságot az jelentett, hogy az özvegyi jogot, melyet mindaddig a nőtartást a férj halálával felváltó tartási formának tekintettek, a magánjogi törvénykönyv tervezetei és ennek hatására a jogtudomány is a házastársi öröklési jogba helyezte el, bár annak tartalma továbbra is megőrizte tradicionális jellemzőit. A pártállami korszak családjogi törvénykönyvében a nőtartás kérdése – a radikális baloldali női

jogegyenlősítési törekvések következtében – kölcsönös tartási kötelezettséggé formálódott, ami a kor társadalmi viszonyaihoz valóban igazodó megoldás volt.

A törvényes alapú vagyoni kötelek körében a közszerzemény intézményének (illetve a szerzeményi vagyonközösségi rendszernek) a fejlődésében hazánkban a 19. századtól a 21. századig három jelentős törés volt. Az első akkor jelent meg, amikor *Grosschmid* a „női szabadvagyon rendszerében” kötelmi jogi alapon értelmezte a házastársnak a másik fél vagyonából közszerzeményi részesedéshez való jogát, de még a reálszerzés elvét alkalmazva, majd az MTJ-ben ez a kötelmi jogi felfogás az értéktöbbleti elvvel egészült ki. A második törés a pártállami korszak családjogi törvénykönyvével jött létre, melynek megalkotói szakmainak tűnő ideológiai okokra hivatkozva a törvényes, jelző nélküli vagyonközösség elnevezés alatt tartalmát tekintve azt adták meg, amit *Grosschmid* előtt a közszerzemény intézménye jelentett: reálszerzés elvén alapuló, (nem közönséges) tulajdonközösséget keletkeztető, korlátozott szerzeményi közösséget. Végezetül a harmadik törés az új polgári törvénykönyvvel jött létre, amely a bírói gyakorlatban kikristályozódott finomításokkal megtartotta a jelző nélküli vagyonközösséget, szerződéssel kiköthető rendszerként pedig a vagyonekülönítés mellett az ún. közszerzeményi rendszert adta meg.

A harmadik törvényes alapú vagyoni kötelek, a hitbér fejlődéstörténetében a 19. század végi magánjogi kodifikációs törekvések időszakában három jelentős változás következett be. A pandektista jogtudományt követő újfajta rendszerezés eredményeként a hitbér az „özvegyi jussok” közül a házassági vagyonjogba került, a magánjogi törvénykönyv tervezeteiben szerepe ártérkelődött és érezhetően háttérbe szorult úgy, hogy a törvényes hitbérnek a létjogosultságát is elvetették, végezetül pedig a tervezetek világos szóhasználata és hitbérfogalma végre kizárta a korábban jellemző elnevezésbeli különbségeket. Az 1946. évi XII. tv. a hitbér tekintetében nem tett mást, mint amit az MTJ előrevetített: a törvényes hitbér intézményét felszámolta, miközben az írott vagy szerződéses hitbért érintetlenül hagyta, amíg a CSJT a szerződéses vagyonjog egészével ezt az intézményt is megszüntette.

A házastársak között létesíthető vagyoni jogi ügyletek körében a házasság nő vagyonának hozományként történő lekötése rendi (társadalmi) állástól függetlenül volt jelen a tradicionális, majd a polgári magyar magánjogban is. Jellemzői világosan megkülönböztették az OPTK hozományfogalmától. *Grosschmid* résztervezetében a hozomány a női szabadvagyon „verseny-intézményeként” kapott helyet úgy, hogy egyben a férj tartási kötelezettségének az ellensúlyozását is szolgálta. Szerződéses vagyoni jogi intézményként 1952-ben azonban a hozomány is kiszorult házassági vagyonjogunkból, bár a házasság létrejöttére, illetve fennállására tekintettel, a házassági terhek megkönnyítése céljából juttatott ajándék bizonyos értelemben a hozomány utódjának tekinthető.

A polgári kori magyar magánjogtudomány a házastársak között létesíthető vagyoni jogi ügyletek körében másodikként tárgyalta magát a házassági szerződést ahelyett, hogy a szerződéses vagyonjog egészéről beszélt volna annak lehetséges tárgyait (az írott hitbért, a hozományt és a házastársak közötti ajándékozást, illetve a szerződési szabadság elvéből következő esetleges egyéb tárgyakat) nevesítve. A házassági szerződések jelentőségét a magyar jogfejlődésben elsősorban abban látom, hogy a neoabszolutizmus éveiben lehetőséget biztosítottak a jegyeseknek és házastársaknak arra, hogy az OPTK házassági vagyoni jogi intézményeitől eltérjenek, illetve vagyoni jogi viszonyaikat a tradicionális magyar házassági

vagyonjognak megfelelően alakítsák, ha az OPTK magyarországi hatályba lépését követően kötöttek házasságot. A dualizmus kori magánjogi irodalomban a század első feléhez képest változás volt, hogy a szerződéses vagyonjog nem csak a korábbi közvetett módon, az egyes szerződéses alapú vagyoni intézmények leírásánál jelent meg. A korszak jogászságának gondolkodásmódjára egyaránt rányomta a bélyegét az OPTK (melyet egyetemista korukban hatályos jogként ismertek meg és melyet a jogi partikularizmus következtében 1861 után is alkalmaztak, ha egy házassági vagyonjogi jogvita nem a Magyar Királyság területéről, hanem a Korona mellékországaiból került a Kir. Curia elé) és a német történeti jogi iskola is. A házassági szerződések definíciójával a jogalkotó azonban ebben a korszakban is adós maradt, így a jogtudományban – a német fogalmi precizitással szemben – továbbra is tág értelmet tulajdonítottak neki. Az ÁPTK (szándékosan) nem adta meg a házassági szerződések fogalmát (ÁPTK indoklás 1901, 244.), de a német jogból kölcsönzött definíciót tartotta szem előtt, amikor a szerződések három csoportját (a vagyonjogi rendszert kikötő szerződéseket, a hozomány- és hitbérrendelő szerződéseket és a házastársak egyéb szerződéseit) elkülönítette és a házassági vagyonjogi szabályok között csak az első kettőről rendelkezett az egyes intézményeknél. A házassági szerződések a 19-20. század fordulója után is nélkülözhetetlen elemei voltak házassági vagyonjogunknak. A szerződéses jog felszámolása a pártállami korszak családjogi kódexében a szovjet blokk országaiban érvényesülő családfelfogással és a radikális váltás igényével magyarázható.

3. A BGB és a PTK házassági vagyonjoga

Az 1986. évi CSJT novellát követően a magyar házassági vagyonjog, ahogy ez a teljes magánjogi kodifikációig tartó bő két évtized joggyakorlata jelzi, a mindennapi jogéletben jelentkező problémákra reagálva talált vissza korábbi útjára. A változást tehát a társadalmi és gazdasági viszonyok átrendeződése generálta, és ez a bírói jogfejlesztésre a szokásosnál nagyobb szerepet hárított, mivel a házassági vagyonjog törvényi szabályozása a pártállami korszak családjogi kódexében és annak novelláiban nem volt kellő mélységű. A magánjogi kodifikáció értékei között – az új PTK megalkotása során nyert tapasztalatokra hivatkozva – a kanonizálást (a normaanyag értékelő felülvizsgálatát, megújítását, megváltozott életviszonyokhoz igazítását és hosszabb időtartamra történő rögzítését), a rendszeralkotás eszközével a törvénykönyv normatételeinek harmóniáját, a társadalmi viszonyokra gyakorolt hatást valamint a területiális jogegység megteremtését illetve megszilárdítását hangsúlyozzák. (Vékás 2015, 18-21.)

Ha ezt a négy elemet a házassági vagyonjogra vonatkozóan vizsgáljuk, a kanonizálást tekintve megállapítható, hogy a normaszöveg alapvetően a CSJT II. novelláját követő bírói gyakorlat tételeinek törvénybe emelésével újult meg, és a szerződéssel kiköthető vagyonjogi rendszerek a megváltozott társadalmi viszonyokhoz kívántak kellő jogi eszközt adni a házastársaknak egymás közötti vagyoni viszonyaik szabályozására. A rendszeralkotás célkitűzését tekintve fontos, hogy a családjog a PTK-n belül kapott helyett, ami a házassági vagyonjognak a családjog más területeihez valamint a polgári jog más területeihez való kapcsolódását szolgálja. A magánjogi kódexek társadalmi viszonyokra gyakorolt hatását tekintve az új PTK-t a házassági vagyonjog esetében különösen indokolt óvatosan kezelni. Ahogy a törvényes hitbér sem akkor veszítette el jelentőségét, amikor az 1946. évi XII. tv. felszámolta ezt az intézményt, hanem a jelentőségvesztése vezetett ahhoz, hogy a jogalkotó levonja a kellő következtetést és felszámolása mellett döntsön, úgy a házassági szerződések sem azért fognak

talán sokasodni, mert lehetséges a törvényes rendszertől való eltérés, hanem azért, mert a házastársaknak (a magántulajdont háttérbe szorító szocialista magánjog korszakán túl) már van miről rendelkezniük. A jog csak az eszközt biztosítja ehhez a társadalmi igényhez, azaz nem a társadalmi igény előtt jár, hanem azt követi. Hasonló óvatosság szükséges a területiális jogegység megteremtése és megszilárdítása tekintetében is. Ennek ellenére az új PTK házassági vagyoni jogi rendszerei – bár a normaszöveg korábbi, mint az Európai Családjogi Bizottság ajánlása – az ajánlásban megfogalmazott elvekkel szerencsés módon nem állnak ellentétben. A polgári útra visszaterelt magyar jog a hatályos BGB házassági vagyoni jogával számos hasonlóságot mutat, és az Európai Unió tagországainak törvényes vagyoni jogi rendszereihez (Wopera 2009, 175-177.) a magyar megoldás legalábbis illeszkedik.

Az új magyar PTK lényegét tekintve a polgári kor házassági vagyoni jogához tért vissza. Törvényes vagyoni jogi rendszerként élni hagyta azt, amit 1952 óta megszokott a társadalom és a bírói kar, azaz a CSJT házastársi vagyoni közösségét a bírói gyakorlatban több évtized alatt kikristályosodott szabályokkal kiegészítve (4:37.-4:62.§§). A második CSJT-novella (1986) óta a szerződéses vagyoni jog lehetősége már újra megvolt. Az új PTK ezt fejlesztette tovább, amikor a vagyoni elkülönítést (4:72.-4:73. §§) és az ún. közszerzeményi rendszert (4:69.-4:71. §§) választható vagyoni jogi rendszerként adta meg. Ezzel ugyanannak a három rendszernek a követését tette lehetővé, mint a hatályos BGB, bár – a kontinuitás jegyében – azt már máshogy határozza meg, hogy a három közül melyik a törvényes rendszer, illetve melyek a házassági vagyoni jogi szerződéssel kiköthető rendszerek. A BGB házassági vagyoni jogában a női jogegyenlőséget szolgáló 1957. évi nagy reform, illetve az utolsó módosítás (2012) óta is kellő idő eltelt már. Ezzel szemben az új magyar PTK házassági vagyoni jogából a vagyoni elkülönítés és az ún. közszerzeményi rendszer tekintetében csak a jövő joggyakorlata fogja megmutatni, hogy helyes-e és kellő-e a szabályozás. A törvényes vagyoni jogi rendszerrel kapcsolatosan nagyobb problémák nem várhatók, hiszen a folytonosság megvan. Az azonban kérdés, hogy a társadalom részről lesz-e igény a vagyoni elkülönítési vagy az ún. közszerzeményi rendszer alkalmazására, és ha igen, akkor a joggyakorlat hogyan fog alakulni.

A vagyoni elkülönítés a BGB-ben és az új PTK szerint is azon az elképzelésen alapul, hogy a házasságnak a házaspár vagyoni állására nincs hatása. Mindketten kizárólagos jogosultjai maradnak házasságba bevitt vagyoni állásuknak, amit pedig a házasság fennállása alatt munkával vagy vagyoni állásuk révén szereztek, csakis őket illeti. Vagyoni állásukat önállóan igazgatják, nincsenek a házasságból következő rendelkezési vagy kötelezettségi-vállalási korlátok, adósságaikért mindketten maguk felelnek és a házasság megszűnésekor a házasság alatti vagyoni állásukról nem egyenlítik ki. A német jog (1408. §) szerint tartási kiegyenlítésre azonban ilyenkor is sor kerül, amennyiben a felek ennek az ellenkezőjét kifejezetten nem kötötték ki. Hazánkban a vagyoni elkülönítésnél a jogalkotó egy családvédelmi korlátozással élt, mely szerint a közös háztartás költségei, a közös gyermek és az egyik házastárs hozzájárulásával a másik házastárs közös háztartásban nevelt gyermeke megélhetéséhez, felneveléséhez szükséges kiadások mindkettőjüket terhelik, és semmis az a kikötés, amely ezalól bármelyik házastársat teljesen vagy túlnyomó részben mentesíti (4:73. §).

A BGB szerződéssel kiköthető vagyoni közösségi rendszere (1415-1482. §§), miután az 1957. évi reform a vagyoni közösség három altípusából kettőt megszüntetett, általános vagyoni közösséget jelent, amely a férjet és a feleséget a vagyoni állás tekintetében is egynek tekinti. A (házastársi) vagyoni közösség elnevezést használja az új magyar PTK is a vagyoni közösség

kiterjedésére utaló jelző nélkül. Tartalmát tekintve azonban itt reálszerzés elvén alapuló, korlátozott, szerzeményi vagyontársaságról van szó, azaz az osztatlan közös tulajdonba a vagyontársaság alatt a házastársak együtt vagy külön szerzett vagyontárgyai, ezek terhei, valamint a házastársak bármelyike által a vagyontársaság fennállása alatt vállalt kötelezettségekből származó tartozások tartoznak (4:37. § 1-2. bek.); ez alól kivételt azok a kötelezettségek képeznek csak, melyek az egyik házastárs közös vagyontárgyra kötött szerződéséből származnak, ha a szerződéshez a másik házastárs nem járult hozzá, a hozzájárulást vélelmezni sem lehet vagy a vélelem megdőlt (4:50. §). A rossz elnevezés mögött a kontinuitás igényét fedezhetjük fel: a CSJT hatályba lépése óta a magyar magánjogban bevetté vált a vagyontársaság kifejezés szerzeményi vagyontársaság értelmében. Zavar akkor keletkezhet, ha jogösszehasonlítás illetve fordítás során magyarázni kell, hogy egy klasszikus jogi fogalmat miért másként használ a magyar jog. A közös vagyontárgyat a házastársakat osztatlanul és egyenlő arányban illeti meg, ha a részesedési kvótát megállapodásukban máshogy nem határozták meg, ennek gyakorisága azonban vélelmezhetően nem nagy. Mivel a vagyontársaság a BGB rendszerében szerződéssel köthető ki, a szerzés arányát is rögzítik a felek, de a német jogfejlődésben egyébként is többféle kvóta volt ismert a jogegysítesítés előtt a partikuláris jogokban.

A szubszidiárius érvényű szerzeményi közösségnek (*Zugewinnsgemeinschaft*) nem volt közvetlen történelmi előzménye a német jogban, amikor az 1957. évi nemzeti jogegyenlősítésről szóló reformtörvény – törvényes vagyontársasági rendszerként – beemelte a BGB házassági vagyontársaságába (1363-1391. §§), de 1900 előtt a partikuláris jogokban előfordult és a náci korszak tervbe vett házassági vagyontársasági reform is ennek a rendszernek a koncepcióját követte. A szerzeményi közösség alapfelfogása az, hogy mindazt, amit a felek a házasság fennállása alatt szereznek, úgy kell tekinteni, mint amihez mindketten hozzájárultak még akkor is, ha bármelyikük csak háztartási tevékenységet folytatott. Az új magyar PTK szerződéssel kiköthető ún. közszerzeményi rendszerének szerkezetében ehhez képest nem látok különbséget. A házastárs védelmét szolgáló korlátozások részletes kidolgozottságával a hazai jogban nem itt, hanem a vagyontársasági rendszernél (4:45-52. §§) találkozunk, azaz a jogalkotó mindkét törvénykönyvben az általánosnak tekintett, törvényes vagyontársasági rendszerrel érezte ennek szükségességét.

A német szerzeményi közösség és a magyar házastársi vagyontársaság (amely tartalmát tekintve korlátozott, szerzeményi vagyontársaságot jelent) annak ellenére is összehasonlítható, hogy a szerkezetük más, mivel a funkciójuk azonos: mindkettő a házastársnak a másik szerzeményeiben való részesítésére irányul. Ezért mindkettőnél jogos a kérdés: képes-e és ha igen, akkor mennyiben képes a törvényi szabályozás a házastárs érdekeinek védelmét biztosítani. Ez a védelem a hazai jogban jóval erősebb, azonban az is egyértelmű, hogy a BGB – mivel a szerzeményi közösség alapvetően a vagyontársaság elvén áll – a lehetséges legtöbbet nyújtja.

Az azonos szerkezetű német *Zugewinnsgemeinschaft* és magyar szerzeményi közösség (ún. közszerzeményi rendszer) összehasonlításakor az eltérés a házastárs szerzeményeiből való részesítésének módjában áll. A német szerzeményi közösségben szerzeményi kiegyenlítés történik a szerzeményi közösség megszűnésekor, azaz a házasság felbontásakor, a házasság érvénytelenné nyilvánításakor (1313. §), a törvényes vagyontársasági rendszer helyett szerződéssel kikötött vagyontársasági rendszerre történő átálláskor (1408. § I.), a szerzeményi közösség idő

előtti felszámolásakor (1385-88. §§) és az egyik házastárs halálakor (1371. § II.). Az új PTK szerint az életközösség megszűnése után bármelyik házastárs követelheti a másiktól annak a vagyonszaporulatnak a megosztását, ami a vagyonukban közszerzemény (4:69. §). (Nyilvánvaló, hogy szerződéssel is lehetséges a vagyoni jogi állás felszámolása, de itt ezt nem említi a jogalkotó.) Lényegét tekintve két nagy különbség látható a BGB szerzeményi kiegyenlítéséhez képest. Egyrészt a magyar jog nem tesz különbséget a kiegyenlítés megvalósításában aszerint, hogy a vagyoni rendszer az egyik házastárs halála vagy más ok miatt szűnik meg, ezért a házastársnak minden esetben kötelmi jogi kiegyenlítési igényt biztosít a szerzeményi közösség fennállása alatt keletkezett vagyongyarapodásból. Másrészt a közszerzemény iránti igény az örökös kivétel nélkül megilleti (4:57. § 1. bek.). Jogtörténeti örökségünkhöz (MTJ 140. §) ez a következetes rendszer valamint a „közszerzemény megosztása” (MTJ 154-158. §) elnevezés igazodik.

A BGB házassági vagyoni jogának alapelve a magánautonómia elismeréseként a szerződési szabadság (1408. § I.) érvényesülése és a törvényes vagyoni jog szubszidiárius volta. Bár az 1957. évi reformot megelőzően a jogirodalomban többen felvetették, hogy a törvényes vagyoni jog egészét el kell vetni és a felekre kell bízni vagyoni viszonyaik szabályozását, a törvény-előkészítés során ezt az elképzelést komolyan már nem mérlegelték. A házassági vagyoni szerződés fogalmát a hatályos hazai jog szűken adja meg, megkülönböztetve azt a házastársak egymás közötti más szerződéseitől, ahogy ezt a BGB is teszi. Mivel azonban kodifikálatlan házassági vagyoni jogunkban nem vagyoni rendszerekről, hanem intézményekről volt szó, logikus, hogy a polgári kori magánjogtudományban tág értelemben házassági szerződésnek (*contractus matrimonialis*) tekintették mindazokat a szerződéseket, melyek a házastársak közötti vagyoni viszonyokat szabályozták. (Jancsó 1901, 807.) Összességében is igaz azonban, hogy az új magyar PTK szabályai a házassági vagyoni szerződésről – természetesen – sokkal inkább megfelelnek az európai trendnek, illetve a BGB rendelkezéseinek, mint az 1952 előtti magyar kodifikálatlan szokásjognak. Eszerint a szerződés alanyai között (kötelezettségvállalóként vagy jogosítottként) harmadik személy is lehetett, míg ma ez kizárt; a szerződést szerződési képességgel rendelkező jegyes vagy házasságkötő meghatalmazottja is megkötötte, míg ma kizárólag személyesen van erre lehetőség; a szerződés lehetett szóbeli és írásbeli is (hiszen a közjegyzői oklevélhez kötöttség csak az 1874. évi XXXV. tc. hatályba lépésétől érvényesült), míg ma közokiratba vagy ügyvéd által ellenjegyzett magánokiratba kell foglalni; általános és hivatalos nyilvántartási rendszer nem volt, míg ma a szerződés harmadik személlyel szemben akkor hatályos, ha az országos nyilvántartásba bevezették vagy ha a házastársak bizonyítják, hogy a harmadik személy a szerződés fennállásáról és tartalmáról tudott vagy tudnia kellett.

Található azonban hatályos jogunkban olyan rendelkezés is a házassági vagyoni szerződésekről, melyeket az előzőekkel szemben pontosan a magyar jogi tradícióval magyarázhatunk. Kodifikálatlan magánjogunkban a házassági szerződés (az akkori elnevezést használva) tárgyát tekintve tartalmazhatta halál esetére szóló rendelkezést is, amit ekkor az öröklési jogi szabályok szerint ítélt meg, ahogy az új PTK is lehetőséget ad erre azzal, hogy ilyen esetben a közös végrendelet szabályait kell alkalmazni (4:68. §). A szerződéskötés időpontját a jogalkotó – ugyancsak jogi tradíciónknak megfelelően és egyben a BGB-vel megegyező módon – nem korlátozza, azaz a házasság megkötése előtt és után, akár többször is sor kerülhet rá. Az első esetre nézve a „házasulók” kifejezést használja (4:63. § 1. bek.), figyelembe véve ennél a szakasznál is, hogy a házasságot napjainkban már nem feltétlenül

előzi meg jegyesség. A szerződés időbeli hatálya hazai jogunkban a szerződésben megjelölt időponttól áll be az életközösség fenntartásáig (4:63. § 1. bek.) vagy újabb szerződési rendelkezésig. A kommentár sürgeti, hogy a házastársak esetleges korábbi együttélésük alatt szerzett vagyonuk sorsát is rendezzék vagy szerződésük hatályát az életközösség egész tartamára – visszamenőlegesen – terjesszék ki. Az ok világos: a törvényes vagyoni jogi rendszer esetében a tényleges együttélés kezdete, nem pedig a későbbi házasságkötés időpontja határozza meg a rendszer időbeli hatályát (4:35. § 1. bek.). Kérdés, hogy helyesnek tekinthető-e a kommentár állásfoglalása, mely szerint – ha a szerződésben a felek a korábbi együttélés alatt szerzett vagyon sorsát konkrétan nem rendezték – „a felek szerződéskori akaratából kiindulva, az eset körülményei alapján lehet a kérdést eldönteni”. Ez egyrészt a vagyoni jogi szerződésre vonatkozó törvényi kitétel („a szerződésben meghatározott időponttól”) felülírását, másrészt a törvényes vagyoni jogban felállított szabály analóg alkalmazását jelenti, harmadrészt a házasságot megelőző együttélést és a házassági együttélést vagyoni jogi szempontból összemosza.

Nem könnyű megválaszolni azt a kérdést, hogy a szerződéses vagyoni jogban a német vagy a magyar joggyakorlat biztosítja-e szélesebb körben a házastárs illetve a család védelmét. A német joggyakorlat szerint a kontroll nem csak a vagyoni jogi szerződésekre, hanem a bontási megegyezésekre is kiterjed, de a tehermegosztás értékelésekor maga a házassági vagyoni jog nem esik a lényegi tartomány (*Kernbereich*) alá, hanem a lemondások halmozása a mérvadó. Ezzel szemben a hazai jogban önmagában a vagyoni jogi szerződés vizsgálata valósul meg, amiben szélesebb körű védelmet látok. Más kérdés, hogy a hazai normaszöveg csak egy rövid, általános szabályt tartalmaz, mely szerint a szerződés módosítására és megszüntetésére a szerződés létrejöttére vonatkozó érvényességi és hatályossági szabályokat megfelelően alkalmazni kell (4:66. § 2. bek.), arra pedig már a kommentár hívja fel a figyelmet, hogy a házassági vagyoni jogi szerződést – tekintve, hogy tartós jogviszonyt szabályoz – a 6:192. §-ban foglaltak szerint a bíróság is módosíthatja anélkül, hogy más vagyoni jogi rendszer alkalmazását rendelné el. Jogtechnikai szempontból tehát a német és a hazai jog ugyanazt az eszközt, a családi jog háttérét képező kötelmi jogi szabályokat veszi igénybe, és ezért a bírói kontrollt bővebben nem rendezi.

IV. A tézisekhez felhasznált irodalom

1. *Almási Antal*: Ungarisches Privatrecht I. Berlin – Leipzig 1924
2. *Asztalos László*: Entwicklung des ungarischen Privatrechtswissenschaft im Zeitalter des Dualismus. In: Csizmadia A. – Kovács K. (szerk.): Die Entwicklung des Zivilrechts im Mitteleuropa (1848-1944). Budapest 1970, 21-39.
3. *Béli Gábor*: Női törvényes öröklés a Hármaskönyvben. In: Nagy J. T. (szerk.): Szokásjog és jogszokás I-II. Szekszárd 2016, 60-74.
4. *Dell Adami Rezső*: Az anyagi magánjog codifikációja. A nemzeti eredet problémája. Budapest 1877
5. *Frank Ignác*: A közigazgatás törvénye Magyarhonban. Buda 1845

6. *Illés József*: Bevezetés a magyar jog történetébe. A források története. 2. bővített kiadás. Budapest 1930
7. (*Grosschmid Béni*) *Zsögöd Benő*: Magyar magánjogi jegyzetek. Budapest 1897
8. *Grosschmid Béni*: Magánjogi előadások. Jogszabálytan, Budapest 1905
9. *Herger Csabáné*: A növételtől az állami anyakönyvvezetőig. A magyar házassági köteléki jog és az európai modellek. Budapest – Pécs 2006
10. *Heymann, Ernst*: Das ungarische Privatrecht und der Rechtsausgleich mit Ungarn. Tübingen 1917
11. *Horváth Pál*: Bevezetés az összehasonlító jogtörténet alapelemeibe. Budapest 1979
12. *Kulcsár Kálmán*: A történeti szemlélet a XX. század jogtudományában. Állam- és Jogtudomány 1962/3. sz. 314-355.
13. *Mitteis, Heinrich*: Vom Lebenswert der Rechtsgeschichte. Weimar 1947
14. *Pagenstecher, Ernst*: Pandekten-Praktikum zu Puchta's Pandekten und Girtanner's Rechtsfällen, mit Hinweisung auf die Lehrbücher von Arndts und v. Baugerow. Heidelberg 1860
15. *Peschka Vilmos*: Theoretische Grundlagen der ungarischen Privatrechtswissenschaft im Zeitalter des Dualismus. In: Csizmadia A. – Kovács K. (szerk.): Die Entwicklung des Zivilrechts im Mitteleuropa (1848-1944). Budapest 1970, 5-39.
16. *Puchta, Georg Friedrich*: Lehrbuch der Pandekten. Leipzig 1838
17. *Savigny, Friedrich Carl von*: Vorlesungen über juristische Methodologie 1802-1842. In: Mazzacane, Aldo (szerk. és bev.): Studien zur europäischen Rechtsgeschichte. Frankfurt am Main 2004
18. *Savigny, Friedrich Carl von*: Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft. Dritte Auflage. Heidelberg 1840 (1. kiadás: 1814)
19. *Savigny, Friedrich Carl von*: Recension des Lehrbuchs der Geschichte des Römischen Rechts von Gustav Hugo. Zweite Ausgabe Berlin 1799, Dritte Ausgabe Berlin 1806. In: Vermischte Schriften V. Berlin 1850, 1-36.
20. *Vékás Lajos*: A magánjogi kodifikáció értékeiről – történeti szemlében. Jogtörténeti szemle 2015/3. sz. 18-22.
21. *Wopera Zsuzsa*: Európai családjog. Budapest 2009

V. A témakörből készült saját publikációk jegyzéke

1. Eherecht in Ungarn (1918-1945). In: M. Löhnig (szerk.): Eherecht nach dem Großen Krieg. Tübingen 2020, 40-84.
2. Im Geist des Naturrechts: Die Entfaltung der ungarischsprachigen (Privat)rechtswissenschaft und das rechtswissenschaftliche Wörterbuch der Ungarischen Gelehrten Gesellschaft. In: Breuer, D. – Tüskés G. – Lengyel R. (szerk.): Aufgeklärte Sozietäten, Literatur und Wissenschaft in Mitteleuropa. Berlin – Boston 2019, 239-256.
3. Az igazságosság és a jogtalanság határai a magyar magánjogban (1920-1944). JURA 2019/1. sz. 94-103.
4. Ist die Zugewinnngemeinschaft ein deutsche Phänomen? Die konzeptionellen Umgestaltungen der Errungenschaftsgemeinschaft im ungarischen Ehegüterrecht. BEITRÄGE ZUR RECHTSGESCHICHTE ÖSTERREICHS 2018/1. sz. 81-101.
5. Die Bedeutung des vertraglichen ehelichen Güterrechts in der Modernisierung des ungarischen Privatrechts. JOURNAL ON EUROPEAN HISTORY OF LAW 2018/2. sz. 223-230.
6. Végrendelkezési szokások Pécsen az Osztrák Polgári Törvénykönyv uralma alatti években. In: Nagy, J. T. (szerk.): Kultúra- és tudományköziség a jogi néprajz és a jogi kultúrtörténet metszetében: A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Pécs, 2016. augusztus 22–27.) Szekszárd 2018, 77-92.
7. A MNL BML polgári jogszolgáltatási iratanyagának jelentősége a családjog hazai fejlődéstörténete tekintetében (1848-1918). In: Nagy, J. T. (szerk.) A jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz új forrásai I. Szekszárd 2018, 125-142.
8. A szerzeményi közösség történeti gyökerei a német jogfejlődésben. In: Gosztanyi, G. – Révész, T. M. (szerk.): Jogtörténeti parerga II: Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 65. születésnapja tiszteletére. Budapest 2018, 91-97.
9. Die Quellen des ungarischen Eherechts und die Wirkung des ABGB-Eherechts auf die ungarische Rechtsentwicklung. In: Herger, Cs. - Kissich, S. Steppan, M. (szerk.): Gemeinsame Wurzeln und Elemente des österreichischen und ungarischen Familienrechts. Graz 2018, 19-32.
10. Scheidungsgründe. In: Herger, Cs. - Kissich, S. - Steppan, M. (szerk.): Gemeinsame Wurzeln und Elemente des österreichischen und ungarischen Familienrechts. Graz 2018, 431-445.
11. Házassági szerződések Baranyában 1848 után. In: Balogh, E. - Homoki-Nagy, M. (szerk.): Tripartitum trium professorum. Szeged 2017, 170-186.

12. Die Mitgift: Beiträge zur Ausdeutung des traditionellen Familienmodells im ungarischen Ehegüterrecht. JOURNAL ON EUROPEAN HISTORY OF LAW 2017/2 sz. 42-49.
13. A modern magyar házassági vagyonjog kialakulása és rendszere a német jogfejlődés tükrében. Passau 2017
14. Adalékok a házas nő személyi és vagyoni önállóságának kérdéséhez 1848 után. In: Kis, N. - Peres, Zs. (szerk.): Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor oktatói pályafutásának 50. jubileumára. Budapest 2017, 161-170.
15. Szemelvények a magyar családjog 1848 utáni történetéhez: Népi jogélet és bírósági praxis a Pécsi Királyi Törvényszék előtt indított családjogi perek iratanyagából. A Márkus Dezső Összehasonlító Jogtörténeti Kutatócsoport Kiadványai I. Pécs 2017 (Szerkesztette, a forrásokat összegyűjtötte és magyarázta: Herger Csabáné)
16. Az osztrák magánjog hatása Magyarországon: Házastárs javára történő végrendelezések Pécsen 1853 és 1861 között. JURA 2017/1. sz. 72-81.
17. In memoriam Gottlieb Planck: Germanista contra romanista érvek a BGB házassági vagyonjogának megalkotásakor. pp. 201-215. In: Bíró, Zs.- Jusztinger, J. - Pókecz Kovács A. (szerk.): Antecessores Iuris Romani. Óriás Nándor és Benedek Ferenc emlékezete. Pécs 2016, 201-215.
18. Az összehasonlító jogtörténeti kutatások határai a házassági vagyonjog területén. In: Béli, Gábor; Korsósné Delacasse, Krisztina; Herger, Csabáné (szerk.): UT JURIS ORDO EXIGIT. Pécs 2016, 85-94.
19. A törvényes és az írott hitbér Baranyában 1848 után. In: Nagy, J. T. (szerk.): Szokásjog és jogszokás I-II. Szekszárd 2016, 139-164.
20. A hozomány szerepe a magyar házassági vagyonjog fejlődésében. JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY 2016/4. sz. 193-203.
21. Adalékok az özvegyi jog történetéhez: Az özvegyi jog gyakorlata 1848 után Baranya vármegyében. JOGTÖRTÉNETI SZEMLE 2016/2. sz. 32-38.
22. A hű házassági vagyonjogi állása a német természetjogi kódexekben. ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS: ACTA JURIDICA ET POLITICA 2016/1. sz. 59-80.
23. A szerzeményi kiegyenlítés a német házassági vagyonjogban. CSALÁDI JOG 2015/4. sz. 33-44.
24. A BGB házassági vagyonjoga az új magyar Ptk. házassági vagyonjoga tükrében JURA 2015/2. sz. 28-43.

25. Az új Ptk. házassági vagyoni jogáról – a történeti fejlődés tükrében. CSALÁDI JOG 2015/1. sz. 1-9. (társszerző: Adamkó Adrienn)
26. A közszerzemény megosztása a paraszti népréteg körében Baranyában 1848 után. In: Varga, N. (szerk.): Bárány Eötvös József születésének 200. évfordulója alkalmából. Szeged 2014, 67-96.
27. A közszerzemény intézménye a 19-21. századi magyar házassági vagyoni jogban: Weiss Emília emlékére. JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY 2014/12. sz. 557-568.
28. Kötések és törések: Gondolatok az európai jogi kultúráról Szeibert Orsolya 'A házasság Európában a jogegységesítő törekvések tükrében' c. monográfiája apropóján. CSALÁDI JOG 2014/3. sz. 18-25.
29. Házassági vagyoni jogi rendszerek a német jogkörben. JURA 2024/1. sz. 81-94.
30. Fábriánék esete Toth Jánossal: Adalékok a házassági vagyoni jog XIX. századi történetéhez. In: Máthé, G. - Révész, T. M. - Gosztanyi, G. (szerk.): Jogtörténeti Parerga: Ünnepi Tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére. Budapest 2013, 132-138.
31. The Introduction of Secular Divorce Law in Hungary, 1895-1918: Social and Legal Consequences for Women. JOURNAL ON EUROPEAN HISTORY OF LAW 2012/2. sz. 138-148.
32. The Traditional Roots of Alimony in the Hungarian Family Law. KRAKOWSKIE STUDIA Z HISTORII PRAWA I PRAWA 2011/4. sz. 67-76.
33. Alimony in Hungarian Family Law in the 19th Century. JOURNAL ON EUROPEAN HISTORY OF LAW 2011/2. sz. 43-50.
34. Die Regelung des Eheverbandes im Entwurf des neuen ungarischen Zivilgesetzbuches. Weltanschauliche Betrachtungen. In: Béli, G. - Duchonová, D. - Fundarková, A. - Kajtár, I. - Peres, Zs. (szerk.) Institutions of Legal History with special regard to Legal Culture and History. Pécs - Bratislava 2011, 189-198.
35. A nőtartás a magánjogi Törvénykönyvben (1928) a 19. századi előzmények tükrében. JURA 2011/2. sz. 70-83.
36. A házastársi hűség szerepe a magyar szekularizált házassági köteléki jogban. In: Somfai, B. (szerk.): Ünnepi tanulmánykötet Filó Erika kandidátus egyetemi docens 70. születésnapjára. Pécs 2010, 141-158.
37. Hűség vagy szabadság? Történeti adalékok a házasság fogalmi meghatározásához a társadalmi elvárás és a jogalkotói felelősség tükrében. MAGYAR JOG 2009/4. sz. 207-210.